

Περιγραφή του πρώτου σεμιναρίου για την αντιμετώπιση καταστροφών σε Πολιτιστικά Ιδρύματα της Ελλάδας

Μαρία Λυρατζή, Χημικός, Συντηρήτρια Έργων Τέχνης και Αρχαιολογικών ευρημάτων, Υπεύθυνη εργαστηρίου συντήρησης, Ι.Ε.Π., lyrma@otenet.gr και

Χαρά Μπρίντεζη, Βιβλιοθηκονόμος MSc., Ίδρυμα Ευγενίδου, hbrinde@eugenfound.edu.gr

Εισαγωγή

«Σχέδιο Αντιμετώπισης Καταστροφών (DisasterPlan) σε Πολιτιστικά Ιδρύματα της Ελλάδας» ήταν ο τίτλος του τετραήμερου Σεμιναρίου που διοργανώθηκε από το Ίδρυμα Ευγενίδου σε συνεργασία με την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών της Αθήνας, το τμήμα Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης του ΤΕΙ Αθηνών, την Αμερικανική Πρεσβεία και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (Ι.Ε.Π.).

Το Σεμινάριο αυτό απευθυνόταν σε επαγγελματίες των πολιτιστικών ιδρυμάτων, όπως συντηρητές, μουσειολόγους, αρχαιολόγους, βιβλιοθηκονόμους και αρχειονόμους και ήρθε να καλύψει, όπως φάνηκε κι από το μεγάλο ενδιαφέρον των συμμετεχόντων, ένα σημαντικό κενό ενημέρωσης για θέματα πρόληψης και αντιμετώπισης καταστροφών στη χώρα μας. Επρόκειτο άλλωστε, για το πρώτο σεμινάριο με αυτό το θέμα που πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα.

Τι εννοούμε όμως όταν λέμε Σχέδιο Αντιμετώπισης Καταστροφών (Σ.Α.Κ.) σε Πολιτιστικά Ιδρύματα;

Τα Πολιτιστικά Ιδρύματα, θεματοφύλακες της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας χώρας, απειλούνται από διάφορα είδη κινδύνων και ως εκ τούτου η υιοθέτηση μέτρων για την ασφάλεια τόσο των επισκεπτών και του προσωπικού, όσο και των συλλογών τους κρίνεται απολύτως απαραίτητη. Στο πλαίσιο τόσο της πρόληψης, όσο και της αντιμετώπισης των ενδεχόμενων καταστροφών, Διεθνείς Οργανισμοί (ICCROM, ICOMOS, ICOM) αλλά και Πολιτιστικά Ιδρύματα της Ευρώπης, Αμερικής, Αυστραλίας κ.α. προτείνουν την ύπαρξη ενός Σχεδίου Αντιμετώπισης Καταστροφών (DisasterPlan), το οποίο περιγράφει όλες τις

ενέργειες που πρέπει να πραγματοποιηθούν για την αποφυγή ή μείωση της εμφάνισης κινδύνων, τις ενέργειες που πρέπει να ακολουθηθούν σε περίπτωση που το καταστροφικό γεγονός δεν αποφευχθεί, καθώς και τις ενέργειες διάσωσης και αποκατάστασης πληγέντων αντικειμένων, κτηρίων και περιβάλλοντος μετά την καταστροφή.

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, κρίθηκε απαραίτητο, το σεμινάριο να περιλαμβάνει τόσο θεωρητική κατάρτιση, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 16 και 17 Δεκεμβρίου 2013 στο Ίδρυμα Ευγενίδου, όσο και πρακτική εξάσκηση των συμμετεχόντων, η οποία υλοποιήθηκε στις 18 και 19 Δεκεμβρίου, στα εργαστήρια του Τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων τέχνης του ΤΕΙ Αθηνών. Η θεωρητική κατάρτιση στόχευε στην όσο το δυνατόν καλύτερη πληροφόρηση των επαγγελματιών που συμμετείχαν σχετικά με τη σημασία ύπαρξης Σ.Α.Κ. στα Ιδρύματα που εκπροσωπούν, αλλά και με τον τρόπο συγγραφής του. Η πρακτική εξάσκηση στόχευε σε θέματα διάσωσης και αποκατάστασης αντικειμένων που υπέστησαν φθορές μετά από καταστροφικό γεγονός.

Την εκπαίδευση, τόσο στο θεωρητικό όσο και στο πρακτικό μέρος, ανέλαβαν η **Helen Alten** και η **Susan Duhl**, Αμερικανίδες επιστήμονες, μέλη του American Institute for Conservation of Historic & Artistic Works (AIC), οι οποίες έχουν λάβει μέρος στη διάσωση και αποκατάσταση πολιτιστικών τεκμηρίων που υπέστησαν καταστροφές, σε όλο τον κόσμο.

Διαλέξεις των Αμερικανίδων επιστημόνων

Η πρώτη ημέρα διαλέξεων των προσκεκλημένων ομιλητριών αφορούσε στον εντοπισμό των κινδύνων που απειλούν ένα πολιτιστικό ίδρυμα, στην εκτίμηση της διακινδύνευσης αυτών (Risk assessment) και στην ανάληψη προληπτικών μέτρων για το μετριασμό των καταστροφικών αποτελεσμάτων που ενδέχεται να επιφέρουν. Οι ομιλήτριες αναφέρθηκαν σε έναν εκτενή κατάλογο κινδύνων που ενδέχεται να απειλούν ένα ίδρυμα, οι οποίοι μπορεί να προέρχονται από φυσικά αίτια (σεισμοί, φωτιές, τυφώνες, καταιγίδες κ.λπ.), από εγκαταστάσεις του κτηρίου (προβληματικά υδροδοτικά - αποχετευτικά συστήματα), από ανθρωπογενείς παράγοντες (ατυχήματα, παράνομες ενέργειες) κ.λπ., όμως λόγω ελλείψεως χρόνου, οι διαλέξεις τους επικεντρώθηκαν σε κινδύνους από σεισμό, φωτιά και πλημμύρα. Για καθέναν από αυτούς, παρουσιάστηκαν τα αίτια πρόκλησής τους, οι καταστροφές που ενδέχεται να προκαλέσουν, αλλά και οι τρόποι πρόληψης που πρέπει να υιοθετηθούν για την προστασία των ανθρώπων, των συλλογών και του κτηρίου του ιδρύματος.

Η διαδικασία δημιουργίας Σ.Α.Κ. περιλαμβάνει τα στάδια της προετοιμασίας, της πρόληψης, της αντίδρασης-απόκρισης και της αποκατάστασης.

Για το στάδιο της προετοιμασίας και πρόληψης προτάθηκαν τα ακόλουθα:

- Μελέτη και χρήση προτύπου/ων Σ.Α.Κ.: Τέτοια πρότυπα μπορεί να αναζητήσει κάποιος στην ηλεκτρονική διεύθυνση <http://www.dplan.org>, στο Northeast Document Conservation Center (NEDCC) και στο Massachusetts Board of Library Commissioners (MBLC). Για τα ελληνικά δεδομένα, πολύ χρήσιμες πληροφορίες δίνονται στο βιβλίο της Μαρίας Λυρατζή: "Οδηγός Εκπόνησης Σχεδίου Αντιμετώπισης Καταστροφών σε Βιβλιοθήκες και Μουσεία στην Ελλάδα"
- Αυτοαξιολόγηση, για τον εντοπισμό των κινδύνων που απειλούν το εκάστοτε πολιτιστικό ίδρυμα
- Συγκρότηση ομάδων προετοιμασίας - πρόληψης, αντίδρασης – αποκατάστασης και ιεράρχηση καθηκόντων και ευθυνών που σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης θα διευκολύνει την αποτελεσματική αντιμετώπιση των καταστροφών και την αποκατάσταση των συλλογών
- Περιγραφή και καταγραφή των τρόπων εκκένωσης του κτηρίου και των διαδικασιών που πρέπει να ακολουθηθούν σε περιπτώσεις έκτακτης ανάγκης
- Πραγματοποίηση συμφωνιών συνεργασίας για παροχή βοήθειας, με υπηρεσίες έκτακτης ανάγκης και άλλους φορείς
- Συγκρότηση καταλόγου με στοιχεία του προσωπικού του ιδρύματος, των ειδικών συνεργατών σε θέματα διάσωσης και αποκατάστασης συλλογών, των εθελοντών, των Δημοσίων Υπηρεσιών και των Υπηρεσιών που αφορούν στις λειτουργίες του κτηρίου (ηλεκτρολόγος, υδραυλικός κ.λπ.)
- Συγκρότηση καταλόγων με προτεραιότητες διάσωσης αντικειμένων, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται: ηλεκτρονικοί κατάλογοι συλλογών, ηλεκτρονικοί κατάλογοι με υλικό διαχείρισης των λειτουργιών του ιδρύματος, κατάλογοι συλλογών αντικειμένων, βιβλίων και αρχείων / κτηρίων, μηχανημάτων και εξοπλισμών
- Καθορισμός του κέντρου διεύθυνσης των επιχειρήσεων και των βοηθητικών χώρων σε περίπτωση καταστροφικού συμβάντος
- Αγορά προμηθειών
- Εξασφάλιση χρηματικών πόρων

- Εξασφάλιση επιπλέον προσωπικού, μηχανημάτων και εξοπλισμού
- Επανεξέταση του σχεδίου ετησίως. Ενημέρωση / ανανέωση των τηλεφωνικών αριθμών του προσωπικού, των προμηθευτών, των υπηρεσιών. Ενημέρωση και ανανέωση διαδικασιών και εκπαίδευση προσωπικού
- Υιοθέτηση προληπτικών μέτρων.

Τη δεύτερη ημέρα του συνεδρίου οι διαλέξεις επικεντρώθηκαν στα επόμενα στάδια συγγραφής του Σ.Α.Κ. που αφορούν:

- Στις ενέργειες αντίδρασης κατά τη φάση εκτύλιξης του καταστροφικού συμβάντος από φωτιά, σεισμό και πλημμύρα
- Στις διαδικασίες διάσωσης και αποκατάστασης διαφόρων ειδών συλλογών που επλήγησαν από φωτιά και νερό. Δόθηκαν λεπτομερείς πληροφορίες για τις διαφορετικές απαιτήσεις στη σταθεροποίηση, στην ξήρανση (μετά από πλημμύρες) και στην αποθήκευση κάθε τύπου υλικού που μπορεί να βρεθεί σε ένα πολιτιστικό ίδρυμα.

Τα θέματα διάσωσης και αποκατάστασης συζητήθηκαν εκτενέστερα κατά τη διάρκεια της εργαστηριακής εξάσκησης, τις δύο επόμενες μέρες, όπου πραγματοποιήθηκαν προσομοιώσεις καταστροφών. Με την καθοδήγηση των δύο Αμερικανίδων επιστημόνων, οι συμμετέχοντες ασκήθηκαν σε σενάριο πλημμύρας και ακολούθησαν τις διαδικασίες που είχαν αναλυθεί από τις διαλέξεις τους, για τη διάσωση, αποκατάσταση αλλά και συσκευασία βρεγμένων συλλογών.

Ένα ακόμα πολύ ενδιαφέρον θέμα που συζητήθηκε ήταν «Η ψυχολογία σε καταστροφικό συμβάν», αφού όπως αναλύθηκε από την ομιλήτρια κα Susan Duhl, μετά τις εμπειρίες της από τον τυφώνα Κατρίνα και Σάντυ στις Ηνωμένες Πολιτείες, υπάρχουν προβλέψιμες αντιδράσεις, τόσο για τα θύματα όσο και γι' αυτούς που παίρνουν μέρος ως διασώστες σε μια καταστροφή. Το είδος και η έκταση της αντίδρασης θα εξαρτηθεί από διάφορους παράγοντες, όπως το είδος και η σοβαρότητα της καταστροφής, τα άτομα και οι κοινότητες που συμμετέχουν, καθώς και η δυνατότητα ανάκαμψης. Στις διαλέξεις των Αμερικανίδων επιστημόνων δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι η ανθρώπινη ασφάλεια αποτελεί πρώτη προτεραιότητα στην αντιμετώπιση των καταστροφών.

Διαλέξεις των Ελλήνων επιστημόνων

Ήταν αξιοσημείωτη η συμβολή στο σεμινάριο των Ελλήνων επιστημόνων, οι οποίοι φώτισαν διάφορες πλευρές της ελληνικής πραγματικότητας σε σχέση με την ετοιμότητα

των πολιτιστικών ιδρυμάτων σε ενδεχόμενες καταστροφές. Περιγράφηκαν μέθοδοι μέτρησης, ελέγχου και ρύθμισης περιβαλλοντικών συνθηκών σε πολιτιστικά ιδρύματα της Ελλάδας, έγιναν αναφορές σε μεγάλα καταστροφικά συμβάντα που έπληξαν πολιτιστικά ιδρύματα σε όλο τον κόσμο και εξήχθησαν συμπεράσματα σε σχέση με τον σχεδιασμό για τη διαχείριση μεγάλων καταστροφών. Επειδή όμως δεν είναι μόνο οι συλλογές που πρέπει να προστατευτούν από ενδεχόμενες καταστροφές, αλλά και τα κτήρια στα οποία φιλοξενούνται, περιγράφηκαν οι επιπτώσεις διαφόρων ειδών καταστροφών στα παραδοσιακά κονιάματα των κτηρίων και προτάθηκαν τρόποι προστασίας τους.

Είτε πρόκειται για φωτιά, είτε για πλημμύρα ή σεισμό η παρουσία της Πυροσβεστικής Υπηρεσίας κρίνεται απαραίτητη σε διάφορες φάσεις εκτύλιξης ενός καταστροφικού συμβάντος. Η παρουσίαση του ρόλου του Πυροσβεστικού Σώματος στην Ελλάδα και η σχέση του με την αντιμετώπιση φυσικών και τεχνολογικών καταστροφών, έδωσε πολλά εναύσματα για ερωτήματα αλλά και συμπεράσματα στο ακροατήριο, αφού η στενή συνεργασία ιδρύματος-πυροσβεστικής μπορεί να βοηθήσει αποτελεσματικά και με πολλούς τρόπους στην αντιμετώπιση καταστροφικών συμβάντων.

Για την καλύτερη κατανόηση της ελληνικής πραγματικότητας στα πολιτιστικά ιδρύματα παρουσιάστηκαν τρεις έρευνες: Η πρώτη, αφορούσε στον βαθμό ετοιμότητας των σημαντικότερων πολιτιστικών ιδρυμάτων από ενδεχόμενες καταστροφές. Η δεύτερη έρευνα αφορούσε στην ανάλυση των καταγεγραμμένων συμβάντων της τελευταίας δεκαετίας σε πολιτιστικούς χώρους και στη διερεύνηση των ενεργειών που πραγματοποιούνται σήμερα προς την κατεύθυνση τόσο της πρόβλεψης καταστάσεων υψηλού κινδύνου, όσο και της προστασίας των χώρων και του περιεχομένου τους. Η τρίτη έρευνα αφορούσε στη διαχείριση κινδύνων σε περιφερειακά πολιτιστικά ιδρύματα της Ελλάδας. Τέλος, παρουσιάστηκε το Σχέδιο Αντιμετώπισης Καταστροφών που έχει εκπονηθεί για τη βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής.

Συμπεράσματα που προέκυψαν από το τετραήμερο σεμινάριο:

- Σ.Α.Κ διαθέτουν λίγα πολιτιστικά ιδρύματα στην Ελλάδα.
- Η ύπαρξη Σ.Α.Κ μπορεί να βοηθήσει στην αποτελεσματική αντιμετώπιση ενδεχόμενων καταστροφικών συμβάντων με ελεγχόμενες επιπτώσεις σε ανθρώπους, συλλογές και κτήρια.

- Πρέπει να γίνει απολύτως κατανοητή από τις διοικήσεις των πολιτιστικών ιδρυμάτων, η αναγκαιότητα οικονομικής επένδυσης στην πρόληψη έναντι της πολύ πιο χρονοβόρας και απαιτητικής αποκατάστασης.
- Η εκπαίδευση του προσωπικού των πολιτιστικών ιδρυμάτων σε θέματα αντιμετώπισης καταστροφών είναι πολυεπίπεδη, απαιτεί σχεδιασμό και πρέπει να επαναλαμβάνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Προτείνεται να περιλαμβάνει τόσο θεωρητική όσο και πρακτική εξάσκηση. Σε θεωρητικό επίπεδο, η εκμάθηση των τρόπων πρόληψης και η υιοθέτηση αυτών, καθώς και των τρόπων αντίδρασης στη φάση εκτύλιξης του συμβάντος, μπορεί να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις σε ανθρώπους, κτήρια και συλλογές. Σε πρακτικό επίπεδο, η εκμάθηση των τρόπων διάσωσης και αποκατάστασης πληγέντων αντικειμένων μπορεί να ελαχιστοποιήσει τις απώλειες.
- Η συνεργασία με την πυροσβεστική υπηρεσία είναι απαραίτητη, αφού μπορεί να ελαχιστοποιήσει τις επιπτώσεις ενδεχόμενου καταστροφικού συμβάντος στο πολιτιστικό ίδρυμα.
- Αξίζει να σημειωθεί ότι από τις συζητήσεις κατά τη διάρκεια του σεμιναρίου, προέκυψε έντονη η αναγκαιότητα συνεργασίας μεταξύ πολιτιστικών ιδρυμάτων και φορέων για την αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση ενδεχόμενων καταστροφών. Η συνεργασία πρέπει να πραγματοποιείται στο στάδιο της προετοιμασίας ενός ιδρύματος, αφού κατά την εκτύλιξη καταστροφής δεν υπάρχει χρόνος για συμφωνίες.
- Προέκυψε επίσης, η αναγκαιότητα δημιουργίας ομάδας ατόμων, εκπαιδευμένων στην αντιμετώπιση καταστροφικών συμβάντων σε πολιτιστικά ιδρύματα, προκειμένου να βοηθήσουν στη διάσωση και αποκατάσταση πληγέντων κτηρίων και συλλογών, σε περίπτωση ανάγκης.